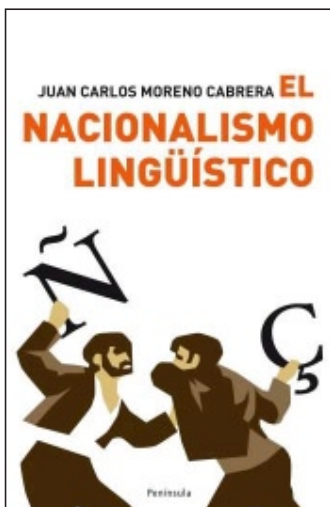

Resenyes

El nacionalismo lingüístico: una ideología destructiva**Dades bàsiques**

MORENO CABRERA, J.C.

*El Nacionalismo lingüístico: una ideología destructiva.*Madrid: Ediciones Península, SA
2008. 224 p.

ISBN 978-84-8307-816-7

Autora de la ressenya

Elvira Riera

Secretaria de Política Lingüística

Juan Carlos Moreno Cabrera és un catedràtic de lingüística general de la Universitat Autònoma de Madrid que, segons les seves pròpies paraules, «ha superat prejudicis a base de llegir molt i estudiar idiomes», i que es declara favorable al plurilingüisme i als models que facin sostenible la convivència de llengües i contrari a l'imperialisme i al lliure mercat.

L'any 2000 ja va rebatre, en el seu llibre *La dignidad e igualdad de las lenguas*, la idea que hi ha llengües intrínsecament superiors, més preparades com a eines de comunicació que altres, i va arribar a la conclusió que aquesta idea de superioritat no té fonament lingüístic, sinó ideològic.

Ara, a *El nacionalismo lingüístico: una ideología destructiva* fa un pas enllà per estudiar com, des del poder i fins i tot des de la mateixa lingüística, s'han manipulat ideològicament termes i conceptes per imposar determinades llengües o varietats. Parteix de la base que la creació de l'estat modern comporta una concepció unitària de la llengua i censura els lingüistes que, sabent que es tracta d'un procés polític, ho oculten per justificar i «vendre» una llengua com a superior.

Són encomiables la contundència i valentia de les conclusions de l'autor, extensament fonamentades a partir d'unes tres-centes citacions de lingüistes espanyols, segons les quals el nacionalisme lingüístic espanyol és excloent, perquè es basa en un model monolingüe restrictiu castellanista i nega el plurilingüisme de l'Estat. Especialment encomiables perquè l'autor ha nascut i treballa a Madrid i, per tant, viu en un context de monolingüisme en la llengua i la varietat dominants a Espanya. Aquest fet, però, no li ha impedit de rebutjar el discurs habitual de les comunitats lingüístiques dominants —al qual per desgràcia estem tan acostumats: el discurs dels que apel·len a la llibertat i els drets quan veuen restringit el seu poder, i no volen acceptar que l'exercici dels drets lingüístics dels ciutadans de les comunitats lingüístiques minoritzades comporta necessàriament alguna mena de restricció de llibertats dels parlants de les llengües dominants.

Moreno Cabrera aconsegueix, d'una manera clara, planera, didàctica i entenedora, explicar les tergiversacions i manipulacions que són a la base de les doctrines lingüístiques predominants a Espanya i molts altres estats, i que eviten la promoció del plurilingüisme justificant-se en la superioritat de la llengua comuna, sempre la pròpia de la comunitat políticament dominant.

L'obra es divideix en sis capítols, que resumeixo a continuació.

Llengua i nació: aspectes socials i lingüístics

En aquest capítol Moreno Cabrera estableix les bases teòriques del seu discurs, i per això m'hi estendré especialment.

A partir de la constatació que les llengües evolucionen constantment i que els processos

lingüístics (o naturals) i extralingüístics (o artificials) es donen simultàniament i s'influeixen, Moreno Cabrera explica que la ideologia del nacionalisme lingüístic ha tendit a presentar processos artificials d'evolució —per exemple, el de la tria de la llengua «nacional» o de la llengua estàndard— com a processos naturals, i remarca la necessitat de distingir-los.

Com a punt de partida pren dues idees extrems del *Curs de lingüística general* de Saussure:

- a) El dialecte que s'escull com a llengua «nacional» mai perd el caràcter local original.
- b) La llengua «nacional» mai arriba a substituir les varietats locals, cosa que comporta un bilingüisme generalitzat.

Moreno Cabrera constata com el nacionalisme lingüístic nega aquests dos fets, ja que considera que la llengua «nacional» ha perdut el caràcter local i té una naturalesa superior, neutral des del punt de vista ètnic, per sobre de localismes i regionalismes; i que les altres varietats de la mateixa llengua són dialecte de la «nacional» (no hi ha bilingüisme).

Tot seguit para atenció a la ideologia del darwinisme lingüístic, segons la qual hi ha llengües més preparades o més bones per comunicar-se, i alerta que no té cap fonament científic i que simplement s'utilitza per legitimar pràctiques basades en el predomini polític o econòmic. Il·lustra aquest argument amb una citació d'Emmanuel Lizcano, professor de sociologia del coneixement i de la ciència, que em sembla especialment reveladora: «El secret de la dominació rau a colonitzar l'imaginari de l'altre imposant-li el món del colonitzador com l'únic possible».

Un altre concepte fonamental és el de llengua. Moreno Cabrera exposa que les llengües no són objectes autònoms, simples instruments que utilitzen els individus i les comunitats per comunicar-se... perquè no poden existir independentment dels parlants i no es poden estudiar al marge dels parlants. Recull la idea del lingüista Nikolaus Ritt que les llengües són sistemes adaptatius complexos: es tracta d'un enfocament evolutiu extrem de la física i la biologia, i estudiat per les ciències de la complexitat, segons el qual aquests sistemes evolucionen a partir de la interacció amb l'entorn. Ritt considera que les llengües estan constituïdes per una població de competències lingüístiques que interactuen entre elles i amb l'entorn. Per tant, les llengües tenen una evolució natural que no és guiada conscientment pels seus usuaris, sinó que és fruit de l'adopció o absorció d'elements de diverses llengües o varietats i no comporta cap empobriment ni degeneració. Aquesta evolució natural implica una acomodació dels parlants entre ells, una confluència inconscient, no planificada, i és la que pot donar una koiné quan les varietats són molt pròximes o un *pidgin* (llengua criolla) quan són més llunyanes. Evidentment, sempre intervenen factors extralingüístics en l'elecció, la selecció o la reestructuració de varietats, fruit de les causes polítiques, econòmiques o socials que provoquen els contactes de llengües i determinen les relacions de poder establertes entre els seus parlants.

En contraposició a aquesta evolució natural hi ha una evolució conduïda o planificada, relacionada amb el que Moreno Cabrera anomena *les llengües imaginades*. És el cas de l'establiment de la llengua estàndard, que en realitat és una varietat, però que la ideologia del nacionalisme lingüístic presenta com a llengua nacional, superior. Aquesta varietat —que de fet representa una ètnia específica amb interessos nacionals específics— és propugnada com a llengua comuna, de manera que els interessos ètnics del grup majoritari s'associen al civisme, la universalitat i la modernitat, mentre que s'exclouen els interessos ètnics de les minories presentant-los com a merament ètnics. Es tracta, doncs, d'una estratègia per subordinar les ètnies minoritàries i no dominants, colonitzant-ne l'imaginari.

Nacionalisme lingüístic i discriminació

En aquest capítol Moreno Cabrera aprofundeix en com el nacionalisme lingüístic confon intencionadament koiné i varietat estàndard —el procés natural i l'artificial— per justificar la superioritat intrínseca de la llengua nacional, i explica el cas de Castella.

Considera que el principal artífex del nacionalisme lingüístic castellà fou Menéndez Pidal, que entre altres coses va impulsar l'ús del terme *espanyol* per designar la llengua, amb l'objectiu d'ocultar-ne l'origen local i presentar-la com a neutral i comuna.

L'autor conclou que el nacionalisme lingüístic fonamenta les decisions de quines llengües són de cultura o no mirant quines han estat imposades des del poder, sempre que aquestes llengües siguin les de la identitat nacional amb què es construeix aquest nacionalisme.

Nacionalisme lingüístic i colonialisme

En aquest capítol Moreno Cabrera examina com la ideologia del nacionalisme lingüístic va guiar la colonització espanyola a Amèrica. La colonització elimina les llengües locals i justifica moralment el genocidi com a acte d'humanitat, pietat i educació, per la suposada superioritat intrínseca de la llengua imposada, que civilitza els primitius. Es tracta d'un procés de bilingüisme substitutiu —concepte contraposat al de bilingüisme additiu— que parteix de la idea que les altres llengües no serveixen com a vehicle de cultura o ciència, i que la diversitat lingüística és una dificultat per al comerç. Moreno Cabrera constata, però, com el discurs oficial espanyol utilitza just els arguments contraris quan és el castellà el que perilla per l'extensió de l'ús de l'anglès, per exemple a Puerto Rico.

L'autor dedica també unes pàgines interessants al model de llengua que la Reial Acadèmia Espanyola propugna, preocupada per mantenir la unitat de l'espanyol després de l'expansió americana. Constata com no preocupa a l'Acadèmia la inclusió en el diccionari de les dissonàncies de la varietat de Castella (ja que es considera que no atempten contra la unitat de la llengua), però sí que preocupa la inclusió de les dissonàncies de les altres varietats. Reconeix que hi ha hagut una certa evolució en el reconeixement de la realitat pluricèntrica de l'estàndard espanyol, però molt tímida. Posa com a exemple que les obres normatives encara parlen del *seseo* com a pronúncia no recomanada de les grafies *ce* i *ci*, quan es tracta d'un fenomen totalment majoritari fora de Castella. Segons Moreno Cabrera, si es té en compte que actualment el 90 % de parlants del castellà són americans, s'hauria de començar a tractar com a excepció el fenomen del *ciceo*.

Nacionalisme lingüístic i imperialisme

L'autor presenta en aquest capítol el que planteja com a fase actual del nacionalisme lingüístic a Espanya: la construcció del mite de l'espanyol com a idioma universal, amb la proclamació megalòmana de l'immens nombre de parlants que té. Fa notar com, en realitat, es tracta només d'un espanyol abstracte, amb un denominador comú ple de forats en la fonètica, la morfologia, el lèxic, la sintaxi i la semàntica. I constata que, si les xifres que es donen es refereixen a la llengua estàndard, aleshores només s'hauria de comptar una petita minoria de parlants competents.

Moreno Cabrera vincula aquesta fase imperialista del nacionalisme lingüístic a la visió economicista de les llengües, i posa com a exemples diverses publicacions de l'Institut Cervantes. Segons aquest enfocament, el valor econòmic de l'espanyol va en alça, ja que l'idioma avança contínuament al costat d'altres llengües mundials com l'anglès. El discurs ideològic del capitalisme nacionalisme associa les llengües a la rendibilitat, a la capacitat

de generar beneficis econòmics, de consolidar un mercat i legitimar-hi la preponderància de certs agents econòmics. Segons Moreno Cabrera, en aquesta fase es produeix una nova explotació i genocidi de les cultures petites a mans de les multinacionals, especialment a Hispanoamèrica, i el nacionalisme lingüístic ho veu amb bons ulls.

Lingüística i nacionalisme lingüístic

Aquest és un capítol dedicat a resseguir com els mateixos lingüistes han difós conceptes erronis de llengua estàndard, diasistema, dialecte... falsejant-los per obtenir resultats ideològicament acceptables.

L'autor conclou que, a partir de la ideologia del nacionalisme lingüístic, amb molta freqüència els lingüistes han utilitzat els conceptes i els termes de la ciència lingüística per donar credibilitat científica a determinades posicions polítiques sobre el llenguatge humà i les llengües en les quals basen gran part del seu discurs lingüístic.

Contra el nacionalisme lingüístic

Aquest capítol inclou una recapitulació dels fonaments teòrics exposats anteriorment i una reflexió sobre l'aplicació actual de la ideologia del nacionalisme lingüístic a les polítiques de les comunitats autònomes amb llengua pròpia.

Moreno Cabrera insisteix que la idea fonamental del nacionalisme lingüístic és la superioritat de la varietat lingüística promoguda com a llengua nacional, que perd el caràcter local i és presentada com a comuna, és a dir, amb més valor comunicatiu que les altres varietats o llengües que es parlen a l'Estat, les quals es consideren limitades al seu localisme i impregnades d'una idiosincràsia identitària que se suposa superada en la llengua comuna, gràcies a la manipulació del grup dominant.

És per això que, en el cas de les comunitats autònomes a Espanya, les actuacions dels grups no dominants a favor de la seva llengua es titllen de nacionalistes, mentre que les dels grups dominants es titllen de no nacionalistes. L'autor opina que tots dos grups són igualment nacionalistes i que el nacionalisme dissimulat de la nació dominant sol ser molt més intransigent, antidemocràtic i particularista.

Segons Moreno Cabrera, el nacionalisme lingüístic de l'Estat espanyol nega que l'Estat sigui plurilingüe i actua en conseqüència, amb un model monolingüe restrictiu castellanista. Posa com a exemple d'aquest model de nacionalisme exloent que els ciutadans de les comunitats autònomes amb llengua pròpia no tenen dret a escolaritzar-se en la seva llengua fora de la seva comunitat.

Pel que fa a la immersió lingüística o l'ensenyament en la llengua pròpia de les comunitats autònomes, sosté que és l'única manera de donar valor i utilitat a les llengües locals, de fer-les aptes per a tot, i considera que cal aquesta discriminació positiva, fins i tot a les universitats.

El llibre es completa amb un apèndix interessant que resumeix les etapes fonamentals del nacionalisme lingüístic espanyol a través dels textos recollits per l'autor.

Es tracta, sens dubte, d'una lectura recomanable i vigoritzant, i seria desitjable que fos presa en consideració per molts lingüistes, intel·lectuals, polítics, professionals de la comunicació i creadors d'opinió espanyols.